

12. Turkot, T. (2011). *Pedahohika vyshhoyi shkoly: navch. posibn.* [The pedagogy of High School: The Study Guidance]. K.: Kondor.

13. Eco, U. (1992). Interpretation and Overinterpretation: World, History, Texts. *Tanner Lectures in Human Values* (pp.143-202). Cambridge University Press.

14. Goodkin, D. (2004). *Play, sing & dance: an introduction to Orff Schulwerk.* New York: Schott.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СОБОЛЬ Наталія Віталіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: формування художньо-творчої толерантності студентів, підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва, методика навчання гри на фортепіано, сучасне мистецтво.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SOBOL Nataliia Vitaliivna – PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Instrumental and Performing Skills, Institute of Arts, Borys Grinchenko Kyiv University.

Circle of research interests: formation of artistic tolerance of students, training of future music teachers, methods of piano teaching, modern art.

Дата надходження рукопису 07. 09. 2017 р.

УДК 378.22:378.4(477) «.../1917»

ТАМОЖСЬКА Ірина Володимирівна –

кандидат педагогічних наук,

викладач української мови та літератури

Харківського державного автотранспортного коледжу

e-mail: itamozska@ukr.net

РОЛЬ ПРИВАТ-ДОЦЕНТУРИ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОРОБКУ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПЕРІОД 1901–1917 рр.

(з досвіду медичного факультету)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Важливо вміти визначити в минулому передумови змін сучасної вітчизняної освіти, а також скористатися кращими історико-педагогічними здобутками задля запобігання повторення допущених помилок. Висвітлення процесу запровадження в університетське життя другої половини XIX – початку XX століття системи приват-доцентури дасть можливість зробити висновок про життєздатність цього інституту. Природно при цьому врахувати сучасні реалії в оновленні професорсько-викладацького складу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості науково-педагогічної діяльності приват-доцентів вітчизняних університетів другої половини XIX – початку XX століття досліджували М. В. Грибовський, І. С. Даценко, О. Іваненко, С. М. Куліш, І. В. Пискунов, Т. М. Попова, Г. О. Шарібжанова та інші вчені. В історико-педагогічних працях дослідників висвітлені питання процедури зайняття посади приват-доцента, законодавчого забезпечення роботи приват-доцентів, статусу приват-доцентів у різних університетах і взаємини із професурою, кількісного складу приват-доцентів, влаштування поїздок для приват-доцентів за кордон з метою підвищення їхнього професійного рівня.

Мета статті – висвітлити досвід науково-педагогічної діяльності приват-доцентів Харківського університету на медичному факультеті в період 1902 – 1917 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 1901 р. науково-педагогічний склад Харківського університету був таким: 51 приват-доцент, 60 професорів, 6 виконуючих обов'язки і 3 понадштатних екстраординарних професорів. На 12 вакантних кафедрах вели заняття 11 приват-доцентів та 2 професори [11]. Протягом 1901–1917 рр. на кафедрі хімії було зараховано 10 приват-доцентів, а саме: М. О. Валяшко, Ф. П. Голєв, В. А. Дибський, Ю.-Г. В. Коршун, І. А. Красуський, П. П. Лащеников, Г. І. Петренко, Г. Ю. Тимофєєв, К. В. Харічков, Є. С. Хотинський.

На кафедрі патологічної анатомії Харківського університету надали заяви приват-доценти, які претендували на посади, а саме: М. Ф. Виноградов (Санкт-Петербурзький жіночий медичний інститут), М. Ф. Мельников-Разведенков (Московський університет), О. І. Мойсєєв і Ф. Я. Чистович (Військово-медична академія). 26 жовтня 1901 р. на засіданні вченої ради 19 білих кульок одержав М. Ф. Мельников-Разведенков. Проти його затвердження виступив професор Л. В. Орлов, заявивши, що їм невідомо про якість проведення ним

лекцій. Обвинуватив М. Ф. Мельникова-Разведенкова в автоплагіаті (написанні статей на основі тексту докторської дисертації). Він вважав, що на цю вакансію слід було затвердити О. І. Мойсеева, але результати голосування не дозволяли прийняти таке рішення (15 голосів – «проти», 8 – «за»). Заплановане восени 1901 р. проведення конкурсу на заміщення кафедри технічної хімії не відбулося, тому Міністерству народної освіти довелося звернутися за допомогою спеціалістів для того, щоб проконсультуватися стосовно потенційних кандидатів. Таких кандидатів виявилось вісім, серед яких у 1903 р. було вибрано приват-доцента Казанського університету О. А. Альбіцького [8, а. 464 зв., 482–492, 506–507].

У лютому 1901 р. керівництво Харківського університету одержало лист із Російського товариства охорони народного здоров'я, що знаходилося під патронатом Великого князя Павла Олександровича. У ньому говорилося, що в «Комісії з питань алкоголізму» виникла ідея дослідження впливу етилового спирту на організм людини, адже на той час існувало багато протиріч стосовно даної проблеми. Приват-доценту кафедри зоології М. Ф. Белоусову було доручено проаналізувати програму комісії й внести до неї доповнення [5].

Протягом 1897 – 1905 рр. з Харківського університету перейшли до інших навчальних закладів 43 викладача. Утім на вакантні кафедри конкурси були, як правило, численні. Тому обговорення кандидатів носило тривалий характер, було не завжди об'єктивним. У 1902 р. двічі забалотували приват-доцента М. П. Трінклера (майбутнього члена Нобелівського комітету): на кафедру госпітальної хірургічної клініки та на кафедру хірургічної патології та терапії. Професор Л. В. Орлов, вивчаючи його наукові роботи, звернув увагу на те, що автор давав такі поради, дотримання яких при проведенні операцій, могли б призвести до поганих наслідків. Уважав, що деякі наукові праці М. П. Трінклера не мали практичного значення або містили казуїстичні повідомлення. А в інших роботах виявив неточності в описі патологій і помилки в призначенні лікування. У докторській дисертації М. П. Трінклера «Из хирургии поперечных переломов надколенника» 1899 р. А. Г. Подрез не знайшов авторських експериментальних доказів. 7 жовтня 1903 р. професор О. І. Дудукалов не погодився з тим, що приват-доцент кафедри оперативної хірургії з топографічною анатомією Ю. Р. Пенський одержав на факультеті

більшість голосів, ніж М. П. Трінклер і приват-доцент М. М. Філіппов. Здивувався такому вибору екстраординарний професор кримінального права М. П. Чубинський, назвавши М. П. Трінклера «відомим усьому Півдню Росії як видатного практичного хірурга. Ознайомившись із рецензіями А. Г. Подреза, Л. В. Орлова, М. О. Соколова та М. К. Кульчицького на наукові роботи 7 претендентів (четверо відмовилися) на кафедру хірургічної патології з десмургією та вченням про звихнення і переломи, декан юридичного факультету Л. М. Загурський 4 березня 1904 р. на засіданні вченої ради зауважив, що вони надто лаконічні, не зовсім зрозумілі і справляли «гнітюче» враження. При балотуванні найбільше голосів «проти» одержав приват-доцент Військово-медичної академії В. М. Гейнац – 46, його колега з академії І. Е. Гаген-Торн – 45, М. П. Трінклер – 28 (30 голосів – «за»), Ю. Р. Пенський – 33 (25 голосів – «за»). Утім 17 листопада 1903 р. на засіданні медичного факультету М. П. Трінклера підтримали 14 професорів, а 17 були «проти» його кандидатури. Ю. Р. Пенський мав 19 голосів «за» і 12 – «проти». Вибір Ю. Р. Пенського на вченій раді пояснювали тим, що пробні лекції М. П. Трінклера не сподобалися багатьом професорам факультету, а також він не подав для розгляду кафедри нові наукові праці. В 1905 р. Ю. Р. Пенський став професором кафедри оперативної хірургії і топографічної анатомії. На кафедру хірургічної патології рекомендували приват-доцента Московського університету О. В. Мартинова, але він відмовився від переїзду до Харкова (на засіданні вченої ради 4 березня 1904 р. він набрав 25 голосів «за»). Тому екстраординарним професором цієї кафедри став М. П. Трінклер [9, а. 38–50, 140–166 зв.].

Не пройшов на кафедру дитячих хвороб приват-доцент кафедри хірургічної госпітальної клініки М. М. Філіппов. Позитивні рецензії на його наукові праці подали В. Ф. Грубе та А. Г. Подрез, але професор І. П. Скворцов дорікав, що М. М. Філіппов зробив необґрунтований висновок про можливість відносно легкого подолання холерних епідемій. В 1892 р. М. М. Філіппов був старшим лікарем санітарного загону на Старобільщині, тому добре розумів, що при дотриманні необхідних санітарно-гігієнічних вимог і своєчасній лікарській допомозі епідемії можна уникнути. Прийнятним було зауваження, що, балотуючись на кафедру дитячих хвороб, він не підготував жодної роботи, що відповідала б профілю кафедри. М. М. Філіппов був ініціатором створення в

1899 р. «Общества попечения о больных детях г. Харькова и его окрестностей». Підприємець М. Х. Гельферіх виділив 6 тис. руб. для відкриття дитячої лікарні, директором якої став М. М. Філіппов.

На медичному факультеті працювала найбільша кількість приват-доцентів (усі були докторами наук). Вони проводили багато безоплатних лекцій і практичних занять. Переважна більшість із них була оголошена необов'язковими, хоча без таких лекцій студенти могли мати прогалини в основних курсах. В 1907/1908 навчальному році на медичному факультеті лише чотири приват-доценти вели обов'язкові оплачувані навчальні курси, а необов'язкові безоплатні – 11. Так, О. М. Черевков читав в III – IV семестрах приватні, необов'язкові лекції з фізіології м'язової системи і дихання (2 год. щотижня) без оплати. Студентам рекомендували для вивчення його посібник «Руководство к изучению нормальной физиологии человека». Необов'язковий навчальний курс із судової психопатології (1 год. щотижня) в V, VII та IX семестрах, приватну психіатрію та вчення про природжений злочинний тип (1 год. щотижня) в IX – X семестрах читав А. О. Попов. Безоплатно вів в V – VI семестрах загальну патологію нирок і печінки (2 год. щотижня) з практичними заняттями (1 год. щотижня) Я. Я. Постоев. П. М. Барабашов в VII – IX семестрах читав офтальмологію з клінікою (2 год. щотижня) та практику з діагностики і терапії очних хвороб, в IX семестрі – клінічні лекції з аналізом стану хворих і операціями (4 год. щотижня), в X семестрі – обов'язковий клінічний курс офтальмології (4 год. щотижня). Практично-демонстративний курс очних хвороб (2 год. щотижня) в IX – X семестрах проводив П. П. Прокопенко. В VII – X семестрах М. М. Філіппов читав курс хірургічних хвороб (4 год. щотижня), І. В. Кудінцев – хірургічні хвороби статевих органів (2 год. щотижня), І. О. Баранников – клінічну бактеріологію і терапію хвороб дитячого віку для груп по 10 студентів (2 год. щотижня), С. П. Дворіченко – повторювальний курс судової медицини (2 год. щотижня). Приват-доцент М. С. Бакаріус мав педагогічне навантаження 11 годин щотижня, але курси, які він проводив, були платними, включаючи приватні лекції з судової медицини. Лише в V семестрі він читав без оплати курс патологічної анатомії та діагностики по свіжих препаратах (2 год. щотижня), що передбачав вивчення хворих органів людини, потрібних препаратів, особливостей

пораних органів, змін у них, запальних, інфекційних та інших процесів, новоутворень. В V – VI семестрах М. І. Светухін читав лекції з лікарської діагностики (2 год. щотижня), на яких студенти вивчали способи перкусії і аускультатії, діагностику хвороб серця та органів травлення [7, с. 4, 12–18, 33–37, 44–45].

У кінці 1908 р. Міністерство народної освіти висловило незадоволення керівництву Харківського університету стосовно повільного заміщення вакантних кафедр, особливо на медичному факультеті. За словами О. М. Черевкова, учена рада з 1906 р. систематично не затверджувала на кафедри осіб, яких вибирав медичний факультет. Певно з цих причин деякі приват-доценти апелювали до вищих інстанцій або шукали впливових чиновників.

Восени 1908 р. на медичному факультеті приват-доцента Ю. (Г.) В. Коршуна вибрали виконуючим обов'язки екстраординарного професора по кафедрі технічної хімії (15 професорів проголосували «за» і 2 – «проти»). На засіданні вченої ради за нього подав білі кульки 31 професор і 4 – «проти». З 1903 р. у якості приват-доцента він читав органічну хімію. З науково-педагогічною метою був відряджений за кордон на 2 роки. Відвідував лекції, був присутнім на лабораторних роботах, які проводили професор К. Пааль з Ерлангенського університету, В. Оствальд (Лейпциг), Дж. Чамичан (Болонья) та А. Гагер (Париж). Учена рада при ухваленні рішення щодо кандидатури врахувала той факт, що в Харківському університеті з 1900 р. до осені 1908 р. залишалася вакантною кафедра технічної хімії. Але в Міністерстві народної освіти через «політичну неблагонадійність» його не затвердили на цій кафедрі. Ю. В. Коршун намагався одержати допомогу попечителя Харківського навчального округу П. Е. Соколовського, чиновників у міністерстві, але успіху не мав. У серпні 1909 р. Ю. (Г.) В. Коршун звернувся за допомогою до міністра народної освіти. Як результат – затвердження його кандидатури в статусі професора кафедри технічної хімії, яку він очолював протягом 1910 – 1917 рр.

13 вересня 1909 р. московський губернатор В. Ф. Джунковський звернувся до міністра народної освіти О. М. Шварца з клопотанням надати посаду на кафедрі його родичу В. В. Фавру. Губернатор повідомив, що той добре засвоїв аналітичну хімію, бактеріологію та гігієну, пройшов стажування в університетах Німеччини. Протягом 7 років був асистентом гігієнічної

лабораторії Харківського університету, брав участь у роботі Міжнародного конгресу в Берліні, присвяченому боротьбі з туберкульозом. В 1901 р. працював в чумній лабораторії Інституту експериментальної медицини Санкт-Петербурга. У березні 1904 р. він став приват-доцентом кафедри гігієни, з 1805 р. читав фабричну гігієну в Харківському технологічному інституті.

25 серпня 1907 р. було оголошено конкурс на кафедру гігієни, у якому взяли участь 3 приват-доценти. 28 вересня 1909 р. на засіданні вченої ради приват-доцент Московського університету В. Ю. Ігнат'єв одержав 7 голосів «за» і 20 – «проти», С. В. Коршун – 18 голосів «за» і 9 – «проти», В. В. Фавр – 15 голосів «за» і 12 – «проти». Професор О. В. Репрев дав високу оцінку 44 науковим працям В. Ю. Ігнат'єва та 34 науковим розробкам В. В. Фавра. Останній, на його думку, був прекрасним лектором, його праці були наукового характеру, хоча й суб'єктивні за змістом. Професор Університету Св. Володимира В. Д. Орлов був іншої думки. М. Ф. Мельников-Разведенков заявив, що В. Ю. Ігнат'єв – «видатний спеціаліст зі шкільної гігієни». Акцентував увагу на тому, що В. Ю. Ігнат'єв був учнем відомого гігієніста, професора Ф. Ф. Ерісмана, у якого працював асистентом, що він мав прекрасну репутацію лектора та педагога. За своїми професійними якостями В. Ю. Ігнат'єв не поступався харківським кандидатам.

Професори О. Х. Кузнецов і С. О. Попов відзначили, що науковий доробок В. В. Фавра високо цінували у Західній Європі, що він відомий як прекрасний спеціаліст із проблем гігієни [10, а. 375, 383, 436–449]. 18 листопада 1909 р. міністр народної освіти повідомив генералу В. Ф. Джунковському, що В. В. Фавра не обрали на кафедру.

В 1902 р. та 1908 р. медичний факультет вибирав приват-доцента О. М. Черевкова на кафедру медичної хімії, але вчена рада ці рішення не затверджувала. 20 травня 1909 р. професор М. К. Кульчицький заявив, що факультет незаслужено надавав О. М. Черевкову посаду екстраординарного професора з цієї кафедри. 12 квітня 1909 р. О. М. Черевков у доповідній записці до міністра народної освіти О. М. Шварца намагався пояснити, що причиною таких рішень були інтриги В. Я. Данилевського, адже той ставився до нього вороже, не бажав надавати посаду приват-доцента кафедри фізіології, тому що вважав його своїм конкурентом. Однак завдяки втручанню міністра народної освіти графа І. Д. Делянова цю посаду О. М. Черевков отримав. В 1908 р.

В. Я. Данилевський нагадав ученій раді про свою критичну оцінку наукових праць 1899 р. та 1902 р. О. М. Черевкова, у якій він вказував на абстрактність висновків, на притаманність перекручувань та імпровізацію. Така інформація вплинула на рішення вченої ради таким чином, що вона не підтримала рішення медичного факультету. Тому у квітні 1908 р. в листі до товариша (замісника) міністра народної освіти О. М. Черевков написав, що більшість членів ученої ради проголосує проти нього, тому що прислухається до думки В. Я. Данилевського та І. Г. Оршанського.

В 1909 р. на зайняття кафедри нормальної анатомії претендували чотири доктора медицини та приват-доценти. Одним із претендентів був учень Нобелівського лауреата І. П. Павлова – В. М. Болдирев із Військово-медичної академії. В 1904 р. він одержав премію імені Покровського за роботу з проблем дифтериту та стрептококових захворювань, наступного року – премію імені І. П. Павлова за роботу «Психические возбуждения слюнных желез». Навесні 1908 р. на засіданні медичного факультету його дисертацію було названо «видатною науковою працею». У фізіологічній лабораторії академії В. М. Болдирев керував науковою роботою докторантів, за дорученням І. П. Павлова вів курс фізіології. Однак професор М. К. Кульчицький заявив, що в наукових працях І. П. Павлова та В. М. Болдирева є помилки, які свідчать про те, що автори не мали «достаточных элементарных познаний о мозге». Більше того, вони обмежилися висвітленням психолого-фізіологічних концепцій І. М. Сеченова. В. М. Болдирев «по-рабському притримувався вчень професора Павлова», погано освоїв особливості центральної нервової системи. А І. П. Павлов «так плохо знаком с тем, что сделано в области центральной нервной системы за долгий период времени, от работ профессора Сеченова до настоящего времени» [3, а. 126–137 зв., 190–190 зв.].

Різкі висловлювання М. К. Кульчицького щодо І. П. Павлова мали певні причини. Їхні погляди на фізіологічні процеси не співпадали, адже М. К. Кульчицький був професором гістології та ембріології. 24 квітня 1890 р. І. П. Павлов став екстраординарним професором кафедри фармакології з рецептурою і вченням про мінеральні води Військово-медичної академії. Хоча всі були впевнені, що її посяде приват-доцент С. О. Попов, який на 5 років раніше І. П. Павлова став доктором медицини. До початку 1890 р. І. П. Павлова не раз

«провалювали» на виборах. Його недолюблювали за складний характер, за оригінальні погляди з проблем соціології. У липні 1890 р. керівництво Військово-медичної академії в особі В. В. Пашутіна призначило на кафедру фізіології І. П. Павлова, на кафедру фармакології – С. Д. Костюрина з Харківського університету. Після смерті професора Д. К. Родзаєвського в 1895 р. С. О. Попов зайняв у Харківському університеті кафедру фармакології. У статусі приват-доцента він був 25 років [1, с. 48].

Навесні 1909 р. на 6 вакантних кафедр медичного факультету претендували 23 особи. На кафедру приватної патології і терапії подали заяви 6 викладачів, у тому числі приват-доценти університету М. І. Светухін і М. О. Трахтенберг. В 1895 р. комісія факультету здійснила аналіз наукових праць М. І. Светухіна, у тому числі дисертацію «Цироз печінки». Раніше комісія дала їм нехвальну оцінку. В 1909 р. професор О. М. Шилтов рецензував наукові роботи М. І. Светухіна. Він відмітив, що деякі статті науковця «лишені всякого наукового інтереса». М. О. Трахтенберг протягом 7,5 років був понадштатним, потім штатним ординатором госпітальної терапевтичної клініки. У гістологічному кабінеті М. К. Кульчицького в 1893 р. підготував докторську дисертацію, а наступного року став приват-доцентом. М. О. Трахтенберг читав приватний навчальний курс в V–VI семестрів із хвороб серця і дихальних шляхів (платно), який відвідували багато студентів. З вересня 1897 р. перебував за власний рахунок у Берні (майже рік) – у клініці внутрішніх хвороб Патолого-анатомічного вузу. В 1898 р. М. О. Трахтенберг опублікував посібник «Болезни сердца» обсягом 425 сторінки (у двох частинах). Вів науково-дослідницьку діяльність у патолого-анатомічній лабораторії, на кафедрі описувальної анатомії. Крім М. І. Светухіна та М. О. Трахтенберга, на кафедру приватної патології і терапії балотувалися приват-доценти Московського університету В. К. Недзвецкий і К. О. Буйневич, а з Військово-медичної академії – С. С. Груздев (тривалий час працював флотським лікарем) і приват-доцент М. М. Кириков. Екстраординарним професором кафедри приватної патології і терапії став С. С. Груздев, за кандидатуру якого на факультеті віддали свої голоси 13 осіб (11 були «проти»), на засіданні вченої ради так розподілилися голоси: 30 – «за», 9 – «проти».

Кафедра лікарської діагностики стала

вакантною з 21 серпня 1906 р. Конкурси, що проводилися до 1909 р., не дали результатів. Наприклад, на другому конкурсі М. І. Светухін одержав на факультеті 12 голосів «за» і стільки ж «проти». 6 листопада 1909 р. її все ж зайняв приват-доцент П. І. Шатілов. Приват-доцентом він став у 1903 р., опублікував посібник «Курс клінічних методів дослідження». У жовтні 1909 р. правління університету висловило йому подяку за «безвозмездный труд по приспособлению терапевтической факультетской клиники для лечения брюшно-тифозных больных, лечению этих больных и заведыванию клиникой во время эпидемии». Попечитель Харківського навчального округу, професор П. Е. Соколовський повідомив про це рішення правління керівництву Міністерства народної освіти. Саме з цих причин П. І. Шатілов і став екстраординарним професором кафедри лікарської діагностики з пропедевтичною клінікою.

У жовтні 1909 р. виявили бажання працювати на кафедрі фармації з фармакогнозією приват-доцент Харківського університету М. О. Валяшко, приват-доцент Юр'ївського ветеринарного інституту Л. Г. Спаський і вчений аптекар Юр'ївського університету І. В. Шіндельмейвер. Перевага в голосуванні виявилася як на факультеті (16 голосів – «за», 2 – «проти»), та к і на засіданні вченої ради (37 голосів – «за», 4 – «проти») у М. О. Валяшка, адже добре знали його як науковця та викладача. 15 років він був лаборантом фармацевтичної лабораторії, у 1895 р. працював в аптеці міста Марбург. Через п'ять років М. О. Валяшко знову відбув у закордонне відрядження на рік (за власний рахунок), під час якого відвідував фармацевтичну лабораторію професора Е. Шмідта при Марбурзькому хіміко-фармацевтичному інституті. Крім того, проводив мікроскопічні дослідження лікарських, поживних і смакових рослинних речовин, наявності бактерій у Фармакогностичному та Ботанічному інститутах професора А. Майєра. У Берні, Відні, Мюнхені оглянув фармацевтичні лабораторії. Ця подорож дала йому можливість ознайомитися із станом викладання фармацевтичних дисциплін у найкращих навчальних закладах Німеччини, а також із проведенням наукових досліджень. Там він почав роботу з дослідження глюкозидів рутину та робініна. 27 квітня 1905 р. М. О. Валяшко провів першу пробну лекцію «Современное состояние вопроса о листьях наперстянки» для зайняття посади приват-доцента кафедри фармації і

фармакогнозії. 28 квітня відбулася друга пробна лекція «Общий очерк группы алкалоидов». Щоб мати можливість читати лекції на фізико-математичному факультеті, у кінці 1906 р. М. О. Валяшко провів ще дві пробні лекції: «О коллоидах» (за власним вибором) та «Об изменяемой атомности углерода» (за вибором факультету). Два роки читав обов'язковий курс органічної хімії для студентів-медиків, у 1907 р. – стереохімію на фізико-математичному факультеті (VII – VIII семестри). Протягом трьох семестрів читав для студентів-фармацевтів курс «Методика досліджень лікарських рослин». На медичному факультеті його ввели в склад державної екзаменаційної комісії.

З 1 травня 1908 р. до 15 серпня 1910 р. М. О. Валяшко знаходився у закордонному відрядженні. У Фізико-хімічному інституті, Інституті теоретичної фізики, хімічній лабораторії Лейпцігського університету прослухав 7 навчальних курсів по хімії, фізиці та науковій мікроскопії. Відвідав колоквиуми професорів А. Хантша та Ле-Бланка. У березні 1910 р. опанував курс наукової мікроскопії, організований при університеті службовцями фабрики К. Цейса, що супроводжувався демонстрацією та виконанням спеціальних вправ. Оглянув Хімічний інститут Е. Фішера та Фармацевтичний інститут Ф. Томса в Берліні, фабрику оптики К. Цейса у Йені. З 27 травня по 2 червня 1909 р. був присутнім на VII Міжнародному конгресі з прикладної хімії в Лондоні. В 1908 р. вступив у Німецьке хімічне товариство, а 1910 р. – в Англійське хімічне товариство.

У квітні 1909 р. екстраординарним професором по кафедрі медичної хімії став приват-доцент Московського університету М.-Р. П. Крїмберг. Він закінчив медичний факультет і природниче відділення фізико-математичного факультету, протягом трьох років був «професорським стипендіатом», автором 7 наукових праць. Професор С. О. Попов відмітив його «педагогическую опытность, корректность в требованиях по отношению к студентам». При балотуванні на медичному факультеті Харківського університету М.-Р. П. Крїмберг не одержав жодного голосу «проти». Він був розробником технології виробництва карнітину (біодобавка, що стимулює енергетичний обмін у клітинах організму; анаболік).

На I з'їзді Російського союзу психіатрів і невропатологів, що відбувся в Москві 4 – 11 вересня 1911 р., присутніми були більше 200 осіб, серед них – приват-доцент Харківського університету А. М. Левковський. На з'їзді

порушувалися питання, що стосувалися становища душевнохворих в Російській імперії. На той час їх нараховувалося 450 тисяч, із них 135 тисяч – потребували постійного перебування під наглядом лікарів у патронатах, але в реальності існувало всього 38 тисяч місць. А це значило, що 81% таких тяжкохворих не могли ефективно лікуватися [6, с. 4, 9].

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, основним джерелом заповнення вакансій у Харківському університеті став інститут приват-доцентури. Приват-доценти надали неабиякий інформаційно-науковий імпульс навчальному процесу університету в період 1900 – 1917 рр. Більшість із них притримувалася незалежної думки, над ними не тяжили авторитети. Приват-доценти мали здатність до продуманої критичності, про що свідчать наукові праці. Але мало місце як об'єктивного, так і необ'єктивного ставлення до кандидатів на приват-доцентуру під час виборів на вакантні кафедри, зокрема щодо оцінки їхнього наукового досвіду, якості пробних лекцій.

Перспективними для подальшого наукового пошуку є питання вивчення науково-педагогічної діяльності приват-доцентів у Новоросійського університету (1884 – 1900 рр.).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аржанов Н. Учителя и ученики / Н. Аржанов // Провизор (Харьков). – 2009. – № 5. – С. 48–49.
2. Даценко І. С. Інститут приват-доцентів та підготовка молодих науковців в університетах Російської імперії (друга половина XIX – початок XX століття) / І. С. Даценко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2009. – Вип. 98. – С. 9–13.
3. Дело о профессорах и вакантных кафедрах Харьковского университета // РДИА в СПб., ф. 733, оп. 154, спр. 329. – 736 арк.
4. Грибовский М. В. Феномены приват-доцентуры в российских университетах конца XIX – начала XX вв. / М. В. Грибовский // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «История и политические науки». – 2012. – № 2. – С. 103–108.
5. Заявление об экскурсиях // Архів музею історії ХНУ ім. В. Н. Каразіна, ф. 1, оп. 4, п. 3 с (без стор.).
6. Левковский А. М. Первый съезд «русского союза психиатров и невропатологов». Термозестезиометр Л. Минора / А. М. Левковский // Записки Императорского Харьковского университета. – 1912. – Кн. 1. – С. 1–22.

7.Обозрение преподавания предметов и распределение лекций и практических занятий по медицинскому факультету Императорского Харьковского университета на 1907–1908 академический год. – X., 1907. – 51 с.

8.О замещении вакантных кафедр // РДИА в СПб., ф. 733, оп. 151, spr. 158. – 543 арк.

9.О замещении кафедр // РДИА в СПб., ф. 733, оп. 152, spr. 61. – 179 арк.

10. О замещении кафедр // РДИА в СПб., ф. 733, оп. 154, spr. 320. – 476 арк.

11. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1900 год // Записки Императорского Харьковского университета. – 1901. – Кн. 2. – С. 17–174.

12. Пискунов И. В. Правовое положение приват-доцентов российских университетов (1803–1884) / И. В. Пискунов // Вестник православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 2: История Русской Православной Церкви. – 2014. – Вып. 4. – С. 98–116.

13. Попова Т. Н. Институт приват-доцентства в университетах Российской империи (2-я пол. XIX – нач. XX вв.) / Т. Н. Попова // Записки історичного факультету Одеського університету. – 1998. – Вип. 7. – С. 122–130.

14. Шарібжанова Г. О. Професорсько-викладацький корпус Харківського університету наприкінці XIX – на початку XX ст. / Г. О. Шарібжанова, С. М. Куліш // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – 2008, – № 835. – Вип. 11. – С. 28–38.

REFERENCES

1. Arzhanov, N. (2009). *Uchitelya i ucheniki* [Teachers and students]. Provizor (Xar'kov).

2. Datsenko, I. S. (2009). *Instytut pryvat-dotsentiv ta pidgotovka molodykh naukivtsiv v universytetakh Rossijskoi imperii (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)*. [Institute of privat-docents and young scientists training in Russian Empire universities (latter half of the nineteenth century – the early twentieth century)]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka.

3. *Delo o professorax i vakantny'x kafedrax Xar'kovskogo universiteta* [Affair about professors and vacant departments in Kharkov university]. RDIA v SPb., f. 733, op. 154, spr. 329, 736 ark.

4. Gribovskij, M. V. (2012). *Fenomeny' privat-docentury' v rossijskix universitetax konca XIX – nachala XX vv.* [Phenomena of privat-docents in Russian universities by the close of the twentieth century – the early twentieth century]. Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya «Istoriya i politicheskie nauki».

5. *Zayavlenie ob ekskursiyax*. [Request for excursions]. Arhiv muzeju Istorii KHNU im. V. N. Karazina, f. 1, op. 4, p. 3 s (bez stor.).

6. Levkovskiy, A. M. (1912). *Pervyj s'ezd «russkogo soyuza psixiatrov i nevropatologov». Termoe'steziometr L. Minora*. [First conference of «Russian union of psychiatrists and neuropsychiatrists». Thermoesthesiometer by Minor]. Zapiski Imperatorskogo Xar'kovskogo universiteta.

7. *Obozrenie prepodavaniya predmetov i raspredelenie lekci i prakticheskix zanyatij po medicy'nskomu fakul'tetu Imperatorskogo Xar'kovskogo universiteta na 1907 – 1908 akademicheskij god*. [Examination of subjects teaching and lectures distribution and practical classes at the medical faculty in Imperial Kharkov university for 1907 – 1908 academic year]. Xar'kov.

8. *O zameshhenii vakantny'x kafedr*. [About vacant departments]. RDIA v SPb., f. 733, op. 151, spr. 158, 543 ark.

9. *O zameshhenii kafedr*. [About vacant departments]. RDIA v SPb., f. 733, op. 152, spr. 61, 179 ark.

10. *O zameshhenii kafedr*. [About vacant departments]. RDIA v SPb., f. 733, op. 154, spr. 320, 476 ark.

11. *Otchyot o sostoyanii i deyatelnosti Imperatorskogo Xarkovskogo universiteta za 1900 god*. [Progress and activity report in Imperial Kharkov university in 1900]. Zapiski Imperatorskogo Xarkovskogo universiteta.

12. Piskunov, I. V. (2014). *Pravovoe polozhenie privat-docentov rossijskix universitetov (1803–1884)*. [The legal state of privat-docents in Russian universities (1803–1884)]. Vestnik pravoslavnoho Svyato-Tixonovskogo gumanitarnogo universiteta. Seriya 2: Istorija Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi.

13. Popova, T. N. (1998). *Instytut privat-docentstva v universitetax Rossijskoj imperii (2-ya pol. XIX – nach. XX vv.)*. [Institute of privat-docents in Russian Empire universities (latter half of the nineteenth century – the early twentieth century)]. Zapysky istorychnoho fakultetu Odeskoho universitetu.

14. Sharibzhanova, H. O. (2008). *Profesorsko-vykladatskyi korpus Kharkivskoho universitetu naprykintsi XIX – na pochatku XX st.* [Professor and teaching Corpus of Kharkov University by the close of the nineteenth century – the early twentieth century]. Kharkiv.

ВІДОМОСІ ПРО АВТОРА

ТАМОЖСЬКА Ірина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, викладач української мови та літератури Харківського державного автотранспортного коледжу.

Наукові інтереси: формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічної галузі в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, теоретичні і методичні засади підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України (друга половина XIX – початок XX століття).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TAMOZHNSKA Iryna Volodymyrivna – PhD in Pedagogy, teacher of Ukrainian Language and Literature at the Kharkiv auto-transport college.

Circle of research interests: the formation of business communication abilities for future specialists of technical branch in the course of studying social

and humanitarian disciplines, theoretical and methodical bases of academic staff training at the universities in Ukraine (the second half of XIX – the beginning of the XX century).

Дата надходження рукопису 22. 09. 2017 р.

УДК 37.09:621.3:377.

БІЛИК Олександр Вікторович –

викладач коледжу

Кременчуцького національного університету

імені М. Остроградського

e-mail: Aleck.bilik@gmail.com

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН
У ТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖАХ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним з основних чинників, що впливають на рівень підготовки молодших спеціалістів в коледжах у сучасних умовах, стає розширення функціональних можливостей фахівців саме технічного профілю. Процес вивчення будь-якої дисципліни в коледжі передбачає наявність навчального матеріалу, активну діяльність студента, додаткові засоби передавання різноманітних матеріалів, контроль результатів. Обсяг накопичених відомостей постійно зростає, і для якісного їх засвоєння необхідно або збільшувати кількість годин на вивчення дисципліни або інтенсифікувати навчання. Але кількість годин, передбачена навчальними планами на вивчення дисциплін постійно зменшується. Тому необхідно знаходити шляхи удосконалення процесу навчання, адже студент повинен, у відведені навчальним планом години, якісно та творчо засвоїти запропонований навчальний матеріал [9]. Отже методика навчання багатьох дисциплін (і, зокрема, електротехнічних) у технічних коледжах потребують дослідження та детального перегляду змісту, засобів, методів, організаційних форм навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток питань, пов'язаних з проблемами організації навчання у технікумах та коледжах внесли науковці: Г. І. Білянін, І. І. Драч, І. В. Оленюк, С. І. Почтовюк, О. В. Шавальова, М. Жалдак, В. Лапінський, М. Шут. Досліджені документи щодо організації навчання електротехнічних дисциплін у технічних коледжах. Значний внесок у розвиток питань, пов'язаних з

проблемами організації навчання у технікумах та коледжах внесли науковці: О. С. Ільків, Н. Ю. Іщук, О. В. Шавальова, М. Жалдак, В. Лапінський, М. Шут та ін.

Метою статті є визначення специфіки викладання електротехнічних дисциплін у технічних коледжах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища освіта у сучасних умовах соціокультурного розвитку України зустрічається з багатьма труднощами та проблемами, зокрема з традиційною орієнтацією підготовки майбутніх фахівців на набуття конкретних навичок, необхідністю підвищення й збереження результативності та ефективності навчання при одночасній його переорієнтації на нові умови й вимоги, забезпечення адекватності програм та їх диференціації, складності працевлаштування випускників, вимогою забезпечення рівноправного доступу до міжнародного співробітництва та ін. Водночас перед вищою освітою відкриваються принципово нові перспективи, пов'язані з впровадженням нових освітніх технологій, підвищенням рівня освітньої майстерності викладачів і науково обґрунтованим психологічним супроводом, що сприяє ефективному управлінню процесом підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності у різних сферах.

У коледжах України студенти впродовж перших двох років навчання здобувають повну загальну середню профільну освіту, а в подальшому – освіту за фахом. Тобто фактично сама вища освіта здобувається в коледжах власниками атестатів, які одержують студенти після двох років навчання і мають право вступати в будь-який